

В.М. Шалобудов, І.Ф. Ковальова

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСАДУ НОВОБОГОРОДИЦЬКОЇ ФОРТЕЦІ

The territory of «posad» (trading quarter) in Novobohorodysya hill-fort, a famous monument of the Late Ukrainian Mediaeval time, has been researched.

2008 року експедиція науково-дослідної лабораторії археології Придніпров'я Дніпропетровського національного університету (ДНУ) продовжувала роботи на посаді Новобогородицької (Богородицької) фортеці. Пам'ятка займає площу 79,2 га на мису, утвореному р. Самара та її колишньою притокою р. Кримка, в межах м. Дніпропетровськ на північній околиці селища Шевченко.

Регулярні дослідження пам'ятки проводяться археологами ДНУ з 2001 р. За цей час локалізовано розташування на місцевості «старовинного козацького містечка Самарь з перевозом» і встановлено його існування з XVI ст. Також відкрито залишки валу і рову, що оточували посад (нижнє місто) фортеці, який до нашого часу втратив візуальні ознаки. Впродовж 2005—2007 рр. досліджено шинок біля перевозу, який припинив існування під час будівництва Новобогородицької фортеці у 1688 р.

Цього польового сезону роботи на посаді провадилися з метою встановлення меж, наявності, потужності і сучасного стану культурного шару в межах охоронної зони пам'ятки (57 га) та подальшого обстеження берегового схилу, де, окрім насиченого шару козацьких часів XVII—XVIII ст., наявні численні матеріали черняхівської культури.

На всій території посаду закладено 41 розвідковий шурф (рис.) зі стандартними розмірами 2 × 2 м, відстань між якими коливалася від 50 м у південній частині до 100 м у північно-західній. Розвідки довели, що у XVII—XVIII ст. найбільш заселеною була саме північна територія посаду, яка значною мірою перебиває старовинне козацьке поселення Самарь, ко-

тре, своєю чергою, частково розташоване під приватними садибами між вул. Кадровою та Заозерною селища Шевченко.

Найбільш насиченими знахідками виявилися шурфи південної групи 1—6 та 11—13, звідки походять численні люльки, фрагменти коробчастих кахлів, кухонного та скляного посуду XVII—XVIII ст. Серед монет початку XVII ст. — польські півтораки, драйпелькери Швеції та Пруссії, а також російські дротяні копійки часу правління царя Михайла Федоровича (1613—1645). Шурф 5 потрапив у північно-східний кут козацької землянки XVII ст., дослідження якої заплановано на 2009 р.; шурф 15 — у господарську яму XVII—XVIII ст. У шурфі 11, одному з найближчих до берега р. Самара, зафіксовано два поховання в трунах, які були законсервовані до з'ясування часу виникнення та функціонування відкритого кладовища. Картографічні матеріали XVIII—XIX ст., як і більшість свідчень місцевих мешканців, не дають інформації про наявність цвинтарів у цих місцях; існують поодинокі повідомлення про випадіння домовин з берегової смуги у 50—60-і рр. XX ст. під час розливів річки.

Загалом культурний шар козацьких часів залягає на глибині до 0,45 м і тяжіє до берегової лінії. Шурфування західної частини посаду засвідчило слабку заселеність території, де за межами зовнішнього валу культурний шар XVII—XVIII ст. майже не простежується. При цьому в горішньому пласті ґрунту в попередні роки траплялись окремі індивідуальні знахідки — натільні хрести, монети і дукач козацької доби.

Шурфи, закладені на північній частині мису, містили здебільшого матеріал черняхівського часу. Окрім ліпного та кружального посуду, в шурфі 39 знайдено бронзову підв'язну двочленну фібулу, яка датується кінцем IV ст. Група шурфів (25, 29, 30, 34, 36) підтвердила наявність культур-

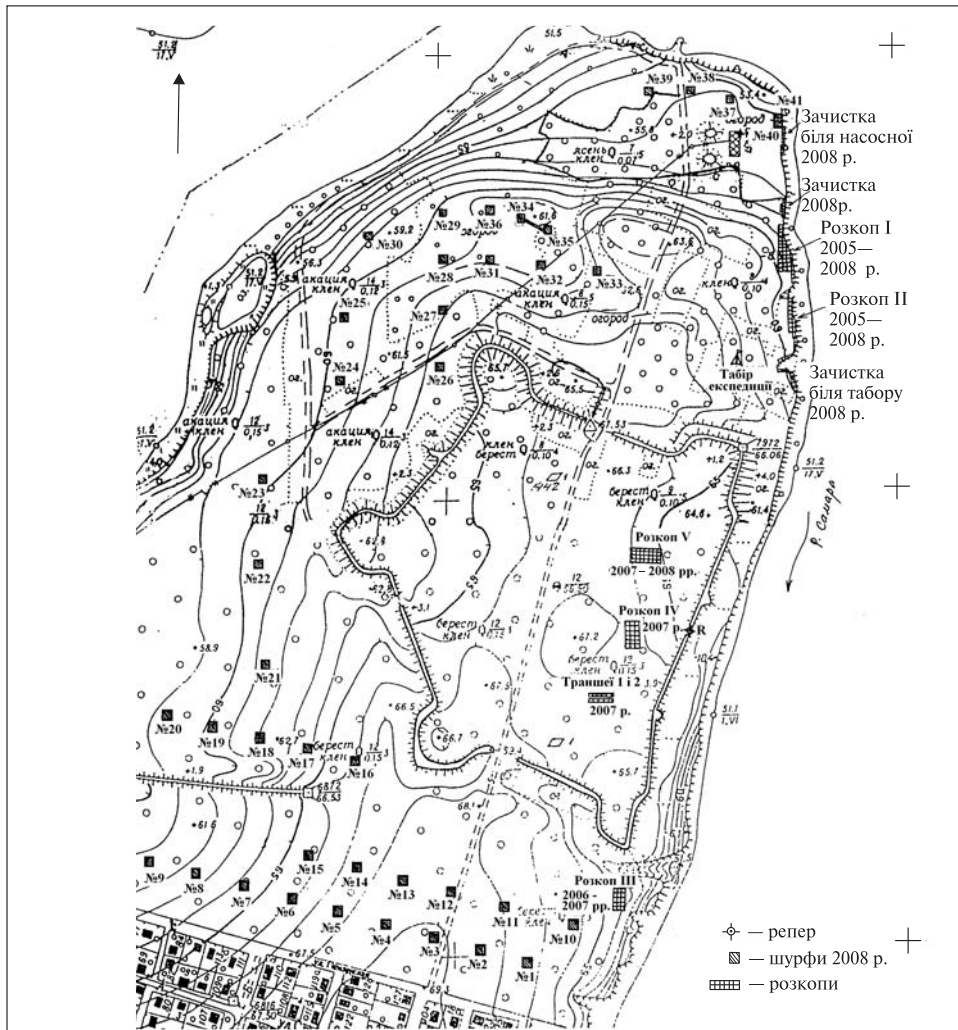

Рис. Богородицька фортеця, 2006—2008 рр. Локалізація шурфів, зачисток берегової смуги, розвідкових траншей і розкопів на території м. Самарь

ного шару XVII—XVIII ст. на території передмістя фортеці. Знахідки козацьких часів відносно численні і представлені фрагментами кухонного посуду, коробчастих кахлів, формованої цегли, виробів зі скла і заліза. До індивідуальних знахідок віднесено мідну російську монету «полушка» 1735 р., точильний брусок, фішку зі стінки білоглиняної миски і чавунне ядро від фальконета.

У зачистках берегової смуги зафіксовано залишки жител чорняхівської культури та різні за призначенням ями. Серед знахідок ліпна та кружальна кераміка III—IV ст., бронзові фібули, глиняні прясла, важки від рибальських сіток та інше знаряддя.

Цікавим, на наш погляд, є поховання бронзової доби під кам'яною закладкою та ще одне поховання цього ж часу у шурфі 41. На жаль, інвентар в обох похованнях відсутній.

Дослідження берегової смуги дало також поховання козацького часу у труні. Кістяк дорослого чоловіка лежав черепом на південний за-

хід. Збереглися пласкі бронзові гудзики з припаяною петлею, за якими поховання датується кінцем XVIII ст. Під час зачисток берегових відслонень 2005—2008 рр. зібрано численні свідчення бойових дій, а саме, уламки чавунних ядер та кніпелів, чавунну та свинцеву картеч, деформовані при входженні у ґрунт берегового схилу кулі. Все це можна пов'язати зі спробою штурму фортеці у липні 1692 р. воїнами самопроголошеного гетьмана Петрика (П. Іваненка) та подіями російсько-турецької війни 1711 р.

Проведення шурфування і зачисток берегових відслонень дали можливість отримати інформацію щодо меж, наявності, потужності і сучасного стану культурного шару пам'ятки, визначити перспективні ділянки для дослідження, Передовсім уваги потребують території, котрим загрожують наслідки антропогенного впливу, а саме, розростання юридично закритого сучасного цвинтаря, котрий продовжує розширюватися, захоплюючи охоронну зону (6 га на 2008 р.)